

Česká šlechta a její hospodářská situace v 1. třetině 20. století

Bc. David Sogel, Ústav hospodářských a sociálních dějin, 2. ročník NMgr.

FILOZOFICKÁ FAKULTA Univerzita Karlova

Uvedení do problematiky

VÝCHODISKA A CÍL VÝZKUMU

- Výzkum jednotlivých šlechtických rodů i šlechty obecně se stal velkým tématem historiografie od 90. let, čemuž odpovídá relativně bohatá sekundární literatura
- Tzv. první pozemková reforma ve 20. a 30. letech a její dopady byly z hlediska současné historiografie šlechty vždy přítomné, nicméně toto téma je spíše marginální oproti výzkumu situace let 40. a 50.
- Cílem tohoto projektu bylo analyzovat a komparovat hospodářskou situaci pěti rodů Auerspergů, Buquoyů, Czernínů, Metternichů a Schaumburgů-Lippe

VÝZKUMNÉ OTÁZKY

- Jak probíhala tzv. první pozemková reforma u jednotlivých rodů?
- Měnila se loajalita šlechty k Československu s ohledem na jejich horší se ekonomickou situaci?
- Měnil se vzhledem k poklesu jednotlivých polí *habitus* šlechticů?
- Lze uvažovat, že se šlechta transformovala do tzv. *úřednické šlechty*? (4)

TRADIČNÍ CHARAKTERISTIKA

- První pozemková reforma byla zaměřena protiněmecky (1)
- Realizaci pozemkové reformy reagující na aktuální sociální a hospodářské problémy poznamenaly tzv. české národní zájmy (2)
- První pozemková reforma byla provedena s cílem „odčinit Bílou horu“ (3), tedy snahou bylo faktické odstranění významu šlechty u nás

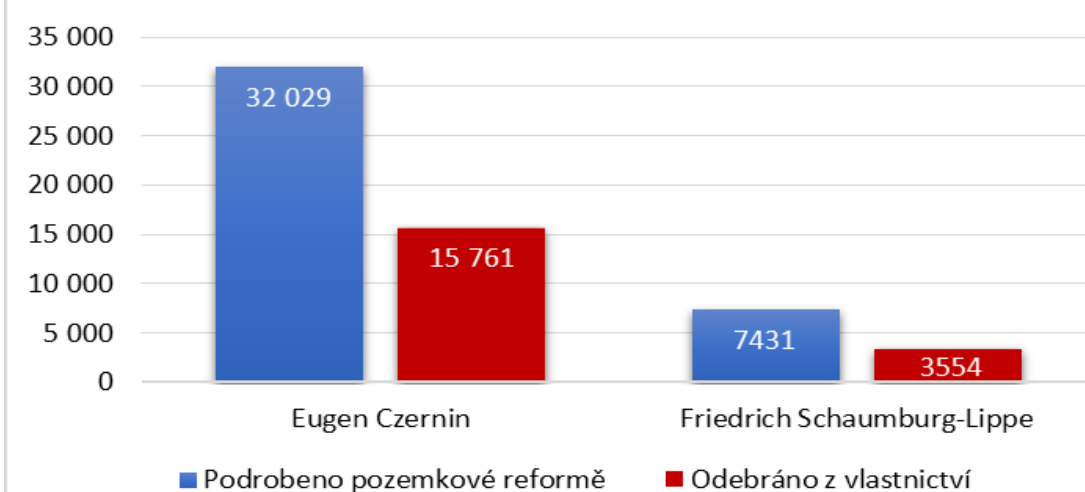
Strategie některých šlechticů a otázka loajality

- Rod Schaumburg-Lippe: hlava rodu Friedrich (1868–1945) po neúspěšném vyjednávání s úřady napadl první pozemkovou reformu jako příslušník cizího státu u smírčího soudu v Ženevě na základě článku 304 smlouvy z Versailles
- V pozdějších jednání byl přes tento soud loajální republice, za cožmu nebyla odebrána správa nad Babiččiným údolím a zámek Ratibořice oproti snaze radních města Česká Skalice (9)
- Rod Czernínů: Eugen Czernín (1892–1955) se snažil skrze prezidentskou kancelář (10) intervenovat ve svůj prospěch. Zároveň byl aktivní v německém Verbandu. Patrně díky intervenci prezidenta Masaryka úřad „omezil“ své požadavky (11)

Graf (12)

obstaveného
a odebraného
majetku u Czernínů
(1930)
a Schaumburgů-
Lippe (1928)

Graf obstaveného a odebraného majetku

Metodologie a zdroje

- Teoretickým východiskem projektu se stala kniha *Teorie jednání* (4) a článek *The Forms of Capital* (5) francouzského sociologa Pierra Bourdieu, ve které definuje jak pojmy *ekonomického*, *kulturního* a *politického kapitálu*, tak pojem *habitus* a pojem *úřednická šlechta*

- Samotný projekt byl vybádán na základě:

- a) výzkumu Rodinných archivů ve Státních oblastních a Státních okresních archívech vybraných šlechtických rodů (6)
- b) fondu 268 Svaz československých velkostatkářů, který je umístěn v Národním archivu
- c) dostupné sekundární literatury zabývající se první pozemkovou reformou a šlechtickými rody (7)

Pojem *úřednická šlechta* a jeho aplikovatelnost

- Pierre Bourdieu v *Teorii jednání* (4) mluví o tzv. *státní šlechtě*, kterou charakterizuje jako skupinu, která svou legitimitu zakládá na školním titulu a kulturním kapitálu, který takto získá
- Všechny zkoumané rody už od 19. století dbaly o to, aby pánové i dámy studovali
- Kariéry spjaté s panovnickým dvorem – diplomatické služby, armáda
- Studium spojené buď s plánovanou kariérou - národohospodářství (Wilhelm Schaumburg-Lippe), kadetní školy (Friedrich Schaumburg-Lippe), nebo se zájmy (Jiří František August Buquoy)
- Ačkoli studium bylo podstatné, tak přesto šlechtice, i když přišli o svůj titul, nemůžeme označit za nastupující *úřednickou šlechtu*
- Dle předpokladu si udrželi na základě habitu své zvyky, tudíž i po formální ztrátě titulu se nadále v korespondenci oslovovali původními tituly šlechtickými, nikoli akademickými
- Lze tedy na základě Bourdieuho pojetí habitu potvrdit, že i přes právní stránku titulatury nedošlo k přechýlení na tituly nové, ekonomicky a společensky již vhodnější

Průběh pozemkové reformy a reakce rodů

- Pro šlechtice s československým občanstvím (Auerspergové, Buquoyové, Czernínové, Metternichové) i pro šlechtice s cizím občanstvím (Schaumburgové-Lippe) probíhala stejně - velkostatky obstaveny (zákon č. 32/1918), dále byly zabráný na základě záborového zákona č. 215/1919 (stát převzal 28% veškeré půdy, z toho 58% činila půda zemědělská (8)) a děleny mezi zájemce (z. č. 81/1920) a finančně kompenzovány (z. č. 329/1920)
- Prameny jasně ukazují, že zástupci zkoumaných rodů vstoupili do Svazu československých velkostatkářů, který je někdy chápán jako svaz český
- Některé osobnosti, například Eugen Czernín, vstoupili i do německého svazu velkostatkářů *Verband der deutschen Grossgrundbesitzer in der Tschechoslowakei*
- Oba spolky spolupracovali, jejich cílem bylo minimalizovat dopady pozemkové reformy – koordinovali memoranda, odvolání, společně apelovali na úřady

Diskuze a závěry

- Na základě archivních materiálů lze vyvrátit, že by se loajalita šlechticů v zásadě s pozemkovou reformou měnila, neboť se naopak mnohdy snažili v četných memorandech a dopisech ukázat svou dřívější i současnou podporu česství, což lze vysledovat i u původně nečeských rodů (Buquové, Schaumburg-Lippe)
- Na základě provedeného výzkumu (13) lze konstatovat, že první pozemková reforma alespoň po právní stránce probíhala u rodů hlásících se k německé či československé národnosti stejně jako u rodů zahraničních - nejednalo se tedy o protiněmeckou ani jinak cílenou akci – majetkové ztráty se týkaly bez výjimky všech zkoumaných rodů
- Rozdíl nelze ani spatřovat ve strategii obrany proti rozhodnutí pozemkového úřadu – kdy se stejně jako v době monarchie snažili šlechtici spojit své síly, prostředky a zároveň intervenovat u „novodobého mocnáře“ v podobě prezidenta Masaryka
- Rozdílnou pozici měl jen zkoumaný rod Schaumburgů, neboť se mohl jako příslušník cizího státu odvolávat u smírčího soudu v Ženevě
- Na základě dostupného materiálu je také možné aspoň pro zkoumanou šlechtu určit, že označení *úřednická šlechta* je pro trvalost habitu neaplikovatelné

Reference

- GLASSHEIM, Eagle. *Urození nacionalisté: česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*. Praha: Garamond, 2012. ISBN 978-80-7407-140-9., str. 84
- JANČÍK, Drahomír. *Pozemková reforma - nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu*, JANČÍK, Drahomír a Eduard KUBŮ, ed. *Nacionalismus zvaný hospodářský: střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945)*. Praha: Dokořán, 2011. Bod. ISBN 978-80-7363-351-6., str. 325
- PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. 3. vyd. Praha: Vesmír, 1923., str. 6
- BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184-518-3., zde konkrétně str. 28-31
- BOURDIEU, Pierre. *The Forms of Capital*. In: Richardson, J., *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport, Greenwood, 1986- str. 241–258
- Např. Rodinný archiv Auerspergů, č. fondu 194, nebo Rodinný archiv Schaumburgů – Lippe č. fondu 269
- Z důvodu omezeného prostoru uvádím v referencích pouze vybrané užité zdroje
- JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, Dita. *Šlechta v proměnách: osudy aristokracie v Československu v letech 1918-1948*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska. ISBN 978-80-7422-520-8.
- SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond č. 269 Friedrich zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), majetkoprávní záležitosti
- Podobně jako Friedrich zu Schaumburg-Lippe, který dopis adresovaný prezidentu Masarykovi asi nikdy neodeslal, protože je součástí jeho fondu 269, navíc v témže fondu se nenachází žádná odpověď prezidentské kanceláře
- JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, Dita. *Šlechta v proměnách: osudy aristokracie v Československu v letech 1918-1948*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska. ISBN 978-80-7422-520-8., str. 127
- Czernínové: VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy: země Česká a Moravsko-slezská*. Praha: vlastním nákladem, 1930. Schaumburg-Lippe: NA, fond Svaz československých velkostatkářů, fond 268, ka. 157, inv. č. 1332, sign. IV-1, Schaumburg-Lippe, 1920-1942.
- Projekt byl dokončen alespoň rámcově vzhledem k vyhlášení výjimečného stavu způsobeného pandemií viru Covid-19

Kontakt na autora: sogeld@ff.cuni.cz